

Визволився

Клим Поліщук

Тиха і смутна осіння ніч схилилась над землею і, здавалося, щось ворожила. Ще треті півні не співали і на селі було мертво, як на цвинтарі. Холодні північні вітри блукали в полях і жалібно скиглили під темними вікнами маленької хатини, що самотньо стояла на краю села. Дві високих тополі співчуваюче схилялися над нею і жалібно шуміли своїми оголеними вітами. В хатині було тепло і затишно, але панувала тривога.

Старому Грицькові чогось не спалося. Та й як його було спати, коли думка за думкою виринали в його сивій голові і непокоїли його старече серце?.. Ще тоді, як була сила, так нічого було й турбуватися, а зараз, коли прийшла старість, страшно лишитися самотнім. Мав два сини, годував їх, доглядав їх, думав, що як виростуть, так утіхою на старість літ будуть. Але чоловік гадає, а Бог свою волю чинить. Як була війна, то старшого сина, Івана, було взято на фронт, де він і загинув. Менший син, Микола, ціле літо мусив переховуватися по ярах та долинах, бо його ловили німці, щоб покарати за землю і волю, якої він добивався під час революції.

Сьогодні прийшла в село звістка, щоб всі люди негайно бралися за зброю та вставали до боротьби з панамі. Село цілий день гомоніло, непокоїлося, турбувалося, не знало, що має робити. Микола, як тільки почув про це, так зразу як знайшов десь стару рушницю і сказав:

– Слухайте, люди добрі, тепер не такий час, щоб довго балакати. Всі як один мусите йти, бо настала тяжка година! Знайте, що як ви самі не виборете собі землі і волі, так вам її ніхто не дасть! Я думаю, що кожний з вас це добре знає, а через те взавтра, вдосвіта повинні вирушити в дорогу.

Півсела відгукнулося і стали розходитися по домах, щоб заздалегідь приготувитись, а Микола пішов додому, щоб сказати про це своєму старому батькові. Старий Грицько тільки рота розкрив від такої несподіванки, а далі став умовляти:

– Куди ти підеш, сину мій? Слава Богу, що хоч німці тебе вже не шукають! Як же я сам один зостануся, сину?

– Ні, тату, я мушу йти! Треба визволятися якось, а коли так будемо сидіти, то ніколи добра не дождемося, – відповів Микола. – Хіба ви, тату, не знаєте панської кривди?

– Роби так, як твоя душа хоче! – сказав старий Грицько і заплакав дрібними сльозами.

– Не плачте, татку мій любий, не плачте! Дасть Бог, так на весну все гаразд буде. Виборемо право своє, здобудемо землю і волю, а тоді заживемо, як Бог приказав.

Батько і син обнялися, і їх сльози змішалися.

Вже вечоріло, як Микола пішов на село довідатися, хто піде, а хто ні. До самої півночі чекав його з вечерею старий Грицько, але Микола не вертався. Думка, що він

міг піти без батьківського благословенства, не давала йому спокою. "Коли б хоч треті півні заспівали, так пішов би й сам на село розпитатися, – думав він про себе. – Годував, доглядав, ночей не досипляв, у школу посилав, розуму учив, а тепер діждався. Діждався білого волосу і холодної пустки. Читав все, читав і дочитався. Земля і воля йому потрібна, а мені, старому, приходить гинути самому".

В той час заскрипіли сінешні двері і його думки розпорошились. Він підвівся і став чекати. В хату ввійшов Микола.

– Добридень, тату! – привітався він.

– Добридень, сину! – відповів старий.

На якийсь час в хаті запанувала мертва тиша, так що обидва чули, як стукає серце в грудях.

– Благословіть, тату! – вирвався придушений голос Миколи.

– Вже? Так скоро? – спитав старий Грицько і встав на ноги. Мовчки перехрестив його, мовчки повісив на його груди свого старого олов'яного хрестика, якого колись покійна жінка принесла з Києва, але коли хотів його поцілувати, то відчув, як в грудях здавилося серце і зойкнув:

– Ой, сину мій!

Як тіні, вийшли оба з хати і коло воріт розлучилися. Велика чорна юрба стояла на дорозі і тихо, майже пошепки говорила. Микола зник десь у чорній юрбі, а старий Грицько схилювався на ворота і плакав.

– Ну, пора! – сказав хтось, і чорна юрба людей заворушилася і тихо посунула в тьму осінньої ночі.

Коли юрба була вже далеко за селом, коли повернулися в село ті, що проводжали її, старий Грицько насилу одірвався од воріт і подався до хати. Він вже не зітхав і не плакав, а тільки якось чудно зігнувся, наче старався ухилитися від удару, що тяжів над ним.

Починало розвиднятися, і в хаті засновигали якісь чудні тіні. Стиснувши голову обома руками, серед хати стояв Грицько і почував себе маленьким і безсилим.

Сумно й тихо було в полях, серед яких довгою чорною гадиною простягся шлях. Вгорі обважніло холодне небо, а внизу сіріли стерні панських ланів, яких не було кому зорати і засіяти озиминою. По дорозі сунувся важко навантажений віз, коло якого йшов високий, стрункий молодий парубок і раз у раз поганяв коні. Пара сухоребрих маленьких мужицьких коненят стомлено плентала ногами і ледве що тягла за собою важкого воза. Цей молодий парубок був не хто інший, як Микола, який вже третій тиждень знаходиться в рядах народних борців і завзято б'ється з ворогами волі. Багато дечого зазнав він за цей короткий час змагання з нахабним ворогом, але ще й ні разу йому не приходилося так відчувати на собі силу обов'язку, як зараз.

Ось вже третій день, як його частина готується до бою, і йому було доручено перевезти зброю до одного села, де були свої люди, які в слушний час могли ударити на ворога з потилиці. Завдання було надзвичайно важке і треба було великої обережності, щоб як слід виконати його. На возі лежали рушниці, два кулемети і кілька

сот набоїв, які мали збільшити на декілька сот рядів народних борців і стільки ж знищити ворогів народу. За пазухою він тримав листа від самого отамана, якого мав передати ватажкові селянських повстанців.

Поганяючи коні, він часто засував за пазуху руку, боячись, щоб не загубити його. Передягшись в звичайну свиту і шапку, замаскувавши свою поклажу на возі капустою, він сміливо їхав по знайомій йому дорозі і в глибині душі вже починав навіть тішитись, що поручену справу виконає гарно, – до того села було всього три версти. Ще з четверть версти він мав проїхати битим шляхом, а потім треба було звернути на вузьку дорогу і тоді просто в село.

Вийнявши з-за пояса батога, він став поганяти коні, але в той час почув за собою якісь голоси. Озирнувся назад і побачив, що слідом за ним їхало декілька вершників на панських конях. По їх одязі він зараз же пізнав ворогів, бо тільки вони одні носять настовбурчені кашкети і мальовані палети на плечах. Вершники були не далі, як на сорок кроків від нього, і було видно їх озлоблені лиця і люті очі. Вони щось крикливо говорили між собою і гойдалися на сідлах, як п'яні.

Микола на хвилину зупинився, не знаючи, що робить. Спочатку він думав втікати, але з возом втекти на дорогу було неможливо, а самому втікати теж не було рації, бо навколо було чисте поле. "Що буде, то те й буде!" – подумав він про себе і байдуже їхав далі.

– Стій! – почулося за ним.

Микола став і озирнувся. До нього під'їжджало двоє з оголеними шаблями.

– Ти хто такий? Пропуск маєш? – спитався один.

– Я місцевий. Їду додому і не знав, що на це потрібний пропуск, – відповів Микола.

– А звідки ж ти їдеш і що везеш? – знов спитався той самий.

– Везу капусту. Сьогодні вранці вибрався з дому і думав завезти в місто на базар, але мене на дорозі завернули якісь озброєні люди, – сказав Микола.

– А що ж вони капусти не хотіли забрати від тебе? – насмішкувато спитався другий.

– А нащо вона їм здалася? – наївно відповів Микола.

– Так! – сказав з протягом перший. – Треба подивитись.

Він зіскочив із коня і шаблею став копирсатись у возі. Скинувши декілька головок капусти, він побачив зброю і голосно зареготався:

– От капуста, так капуста! Відколи живу, так ще не бачив такої капусти.

В той час під'їхало ще шість вершників, і всі вони по черзі схилялися над возом, розглядали зброю, злобно сміялися і підло позирали на Миколу.

Микола стояв на однім місці і обдумував засоби свого визволення. З його вихром летючих думок найбільш тривожила одна думка про отаманського листа. "Мені вже однаково, але що зазнає бідне село, коли вони знайдуть у мене листа?" – думав він про себе.

Вороги, які досить встигли налюбуватися Миколовою зброєю, обступили його звідусіль і голосно говорили:

– От сволоч! – казав один.

- Справжня скотина, яку варто розстріляти! - говорив другий.

- Ні, розстріляти мало! - загукав той, що першим під'їхав до нього і питав за пропуск. - Він мусить нам дещо розказати.

- Правда! Правда! - загукали всі разом і стали злізати з коней.

Микола відступився на крок назад, але враз у його очах потемніло - хтось сильно-сильно вдарив у зуби чимсь твердим і гострим. "Скоро кінець... рятунку немає..." - подумав він, стараючись утриматись на ногах. Згадав за отаманського листа і за пістоля, що був за халявою.

Зробивши вид, що йому закрутилась голова і він падає, нахилився додолу і швидко вихопив свого пістоля. Вороги, побачивши його з пістолем, відскочили назад, а він спокійно вистрілив собі в груди, туди, де лежав отаманський лист. Куля пройшла крізь свиту, пронизала отаманського листа і вп'ялася в серце. Мовчки нагнувся вперед, а потім шарпнувся назад і упав горілиць на землю.

Мовчки стояли над ним його вороги і не знали, що робити, а потім один сказав:

- Веза з його капостою забрать, а також обшукайте його кишені.

Двоє взялося вивертати його кишені, але, окрім листа до свого старого батька, більш нічого в них не знайшли.

Над землею снувалися вечірні тіні. Вже смеркало, як із села вирушила валка озброєних вилами і сокирами людей. Мовчки і тихо, скрадаючись наче, пройшли вони просілочну дорогу і повернули на битий шлях, де лежав труп Миколи. Над трупом зупинилися і довго розглядали його!

- Це з наших хтось поліг головою! - сказав один голос.

- Вічна пам'ять йому! - відповіло декілька голосів.

- Що ж, закопати його, чи що? - знов озвався один голос.

- А хіба йому вже не все одно. Небезпечно тут стояти нам всім, бо вороги десь близько, - промовив хтось, і вся юрба зіщулилась, припинила і тихо подалася далі.

Самотній труп Миколи обгорнула мовчазна ніч і спокій вічності. Він остаточно визволився.

м. Київ, 1918 р., жовтень.